

GAUTENG DEPARTMENT OF EDUCATION

SENIOR CERTIFICATE EXAMINATION

POSSIBLE ANSWERS FOR : XITSONGA XA RIRIMI RA VUMBIRHI
 NHLAWULO WA LE HENHLA
 (Papila ra Vumbirhi)

XIYENGE XA A**XIVUTISO XA 1**

Xitsalwana xa pheji yin'we na hafu [250 – 300 wa marito] hi yin'we ya tinhloko-mhaka na swifaniso swinharhu leswi nyikiweke.

(a)	Nkoka wa mahungu	(15)
(b)	Ririmi ni xitayili	(10)
(c)	Mahikelo ni mapeletelo ya marito	(6)
(d)	Xivumbeko	(6)
(e)	Ku basa ka ntirho	(3)

NTSENGO: [40]

Maavele ya timakisi ta xitsalwana ya ta va hi ndlela leyi landzelaka:

A. Nkoka wa mahungu

•	Miehleketo yo hlawuleka, masungulo yo kongoma mhaka	[12 – 15]
•	Miehleketo ya nkoka	[9 – 11]
•	Miehleketo yo saseka no va xikarhi	[6 – 8]
•	Miehleketo yo ka yi nga tsakisi no va yi hume emhakeni	[3 – 5]
•	Miehleketo yo ka yi nga nyawuli	[0 – 2]

B. Ririmi ni xili xitaili na mahikahatele ni mapeletelo ya marito

Ririmi eka xitsalwana ri kamberiwa matirhiselo ya swivuriso ni swivulavulelo, mapeletelo ya marito ni mahikelo leswi katsaka ni xitayili.

- Ririmi leri ringanisiweke no fuwa hi swikhavisa ririmi [7 – 10]
- Ririmi lerinene leri nga na swivuriso ni swivulavulelo [5 – 8]
- Ririmi leri nga na swihoxo swo hlayanyana [4 – 6]
- Ririmi leri nga na swihoxo swo tala leswi nga pfumeleriwiki ku fana ni leswi:
  - ⇒ Ku nghenelela ka ririn'wana
  - ⇒ Ririmi ro ka ri nga amukeleki

C. Mahikelo ni mapeletelo ya marito.

- Mahikelo lamanene yo tsakisa (lawa ya amukelekaka: [5 – 6]
- Swihoxo swo ka swi nga nyawuli swa mahikelo: [3 – 4]
- Mahikelo yo ka ya nga amukeleki, lama nga ni swihoxo swo tala ni ku avana ka marito. [0 – 2]

D. Xivumbeko

- Manghenelo ni mahetelelo ya kahlelawa ya amukelekaka: [5 – 6]
- Miri lowu nga ni tipharagirafu leti nga landzelaniki hi mukhuva lowu tsakisaka. [3 – 4]
- Tipharagirafu to ka ti nga hlangani/ku pfumaleka ka tipharagirafu: [0 – 2]

E. Ku Basa ka Ntirho

- Ntirho wo basa, lowu khatiska [2 – 3]
- Ntirho wa thyaka lowu tsanisaka [0 – 1]

Maavelo hinkwawo ya timakisi ta xitsalwana

Xo hlawuleka	36 – 40
Xa nkoka	31 – 35
Xo saseka	26 – 30
Xa le xikarhi	21 – 25
Xo tsana	16 – 20
xo phyama	10 – 15
Xo ka xi nga nyawuli	0 – 09

NTSENGO WA XIYENGE XA A: [40]

XIYENGE XA B
XIVUTISO XA 2

2.1 PAPIĻA

Maavele ya timakisi

(a) Nkoka wa mahungu (08)

Ku kamberwa miehleketo leyi tsakisaka yi tlhela yi aneka mahungu hi ndlela leyi kongomaka mhaka

Miehleketo leyi tsakisaka yi kongoma mhaka [6 – 8]

Miehleketo ya nkoka [4 – 5]

Miehleketo yo tsakisa ya le xikarhi [2 – 3]

Miehleketo yo ka yi nga tsakisa yo huma endleleni [0 – 1]

(b) Ririmi ni xitayili (07)

Laha, ririmi ri kamberwa hi matirhiselo lamanene ya swiga – ririmi, swivuriso, swivulavulelo, ku avana ka marito, mapeletelo ni mahikelo

Matirhiselo yo hlawuleka ya ririmi ni xitayili [6 – 7]

Matirhiselo lamanene ya swivuriso ni swivulavulelo hi thoni ya kahle [2 – 3]

Matirhiselo ya ririmi ya le xikarhi [4 – 5]

Swihoxo swo tala swa ririmi [0 – 1]

(c) Xivumbeko (05)

Xivumbeko swi katsa adirese, ku xeweta ni mahetelelo

Adirese ya xivumbeko xa biloko

Ririmi ra Xinghezi kumbe Xibunu

Siku ri tsariwa hi ndlela ya Xitsonga

Adirese (3)

Maxewetele (1)

Mahetelelo (1)

Maavelo ya timakisi ta papila hinkwaro ya ta va hi ndlela leyi

Ro hlawuleka	19 – 20
Ra nkoka	17 – 18
Ro saseka	13 – 16
Ra le xikarhi	11 – 12
Ro tsana	7 – 10
Ro ka xi nga nyawuli	4 – 6

2.2 N'WANGULANO

Maavelo ya timakisi

- (a) Nkoka wa mahungu (08)
- (b) Ririmi ni xitayili (07)
- (c) Xivumbeko (05)
- A. Nkoka wa mahungu**
- (a) N'wangulano wu fanele wu ri lowu tsakisaka, wa ntumbuluko, wu fambelana ni nkarhi wa timhaka ta kona.

Maavelo ya timakisi:

Miehleketo yo tsakisa ngopfu, ya ntumbuluko ni ku yelana ni mhaka: [6 – 8]

Miehleketo yo tsakisa [4 – 5]

Miehleketo yo tsakisa ya le xikarhi [2 – 3]

Miehleketo yo huma emhakeni [0 – 1]

B. Ririmi ni xitayili:

Matirhiselo yo hlawuleka ya ririmi ni xitayili eka nkarhi wa kona: [6 – 7]

Matirhiselo lamanene ya ririmi ni xitayili ni nkarhi wa kona: [4 – 5]

Matirhiselo ya ririmi ni xitayili swi nga yelani ni nkarhi wa kona: [2 – 3]

Swihoxo swo tala swa ririmi leswi nga amukelekiki: [0 – 1]

(c) Xivumbeko

Nhloko – mhaka ya n'wangulano	(2)
Mavito ya swivulavuri ya fanele ku boxiwa	(2)
Manghenelo ni mahetelelo lamanene ya laveka	(1)
Wo hlawuleka	[19 – 20]
Wa nkoka	[17 – 18]
Wo saseka	[13 – 16]
Wa le xikarhi	[11 – 12]
Wo tsana	[7 – 10]
Wo ka wu nga nyawuli	[4 – 6]
Wo ka wu nga pfuni nchumu	[0 – 3]

2.3 XIPICHI

(a) Nkoka wa mahungu (07)

Miehleketo yi fanele yi ri leyi kokaka rinoko ra vayingiseri
Mahungu ya fanele ya yelana ni nkarhi wolowo ya tlhela ya kongomisa

Ku vupfa ka miehleketo hi mhaka ya kona	[5 – 7]
Ku kongomisa ka miehleketo ya kona	[0 – 4]

(b) Xivumbeko (05)

Ku xiya-xiyisiwa nkholuko wa timhaka ta kona
Manghenelo ni madlayisetelo ya mhaka

Maloselo na manghenelo	(2)
Ku yelana ka miehleketo	(1)
Nsariso ni madlayisetelo	(2)

(c) Ririmi ni xitayili	(08)
Ririmi leri hlantswekeke no fuwa hi swiga-ririmi	[5 – 8]
Ririmi leri nga ra ntolovelo	[4 – 5]
Ku yelana ka xipichi ni nkarhi wolowo	[0 – 3]
Xo hlawuleka	[17 – 20]
Xa nkoka	[13 – 16]
Xa le xikarhi	[11 – 12]
Xo tsana	[7 – 10]
Xo ka xi nga nyawuli	[4 – 6]
Xo ka xi nga pfuni nchumu	[0 – 3]
NTSENGO WA XIYENGE XA B:	[20]

XIYENGE XA C**XIVUTISO XA 3**

3.1.2

- Majaha manharhu ma vonaka ya titsakerile
- Va vonaka va kongome (ebareni) endhawini leyi ku nwiwaka kona byala
- Hi tlhelo rin'wana va landzela hi tinsulavoya tinharhu leti na tona ti nga nghena ebareni.
- Majaha lamaya ya vonaka va ha tixuxerile ni ku tsaka naswona va ri karhi va n'wa byala
- Loko va ha titshamerile va hundza hi tinsulavoya leti ti va landzeleke.
- Endzhaku ka nkarhi majaha lamaya ma humile ebareni naswona ma pyopyiwile
- Tinsulavoya letiya ti landzela majaha lamaya ti va humesela mukwana lowo kariha
- Tinsulavoya ti khuthuza kumbe ku gevenga majaha lama
- Wun'we wa majaha u tlhaviwile hi mukwana lero a kala a nekanekiseriwa exibedlhele

2x9=(18)

- 3.1.3 (i) Ku fambela etindhawini ta mabyala naswona ti nga hlayisekangiki swi nga hi vangela makhombo hi nga swi langutelangi
- (ii) Ku titsakisa hi swidzidzivarisi swo fana na mabyala ha ha ri lavantshwa a swi fanelangi.
- (iii) Hi fanele ku titoloveta mintolovelo leyinene ku nga ri mintolovelo yo fambela ku ya nwa byala laha ku nga ni tinsulavoya. (2)

3.2 Matimu ya mufi ya fanele ku katsa leswi landzelaka:

- Vito ni xivongo swa mufi
- Lembe leri a nga velekiwa hi rona
- Vito ra ndhawu leyi a tshama eka yona
- Vito ra ndhawu leyi a tirha eka yona na malembe lama a tirheke
- Siku na lembe leri a nga lova hi rona
- Xivangelo xa rifu ra yena
- Vanhu lava a va siyeke emisaveni endzhaku ka rifu ra yena [ndyangu, vana, nsati, vatswari]

Maavelo ya timakisi

Matimu yo hlawuleka	[14 – 20]
Matimu ya le xikarhi	[8 – 13]
Matimu yo ka xi nga nyawuli	[1 – 7]

3.3

BANGI YA RIXAKA									
XILIPHI XO KUTSULA / WITHDRAWAL SLIP									
(Tirhisa maletere lamakulu)									
Mavito:	(2)								
Xivongo:	(2)								
Vito ra	(2)								
Bangi:									
Rhavi									
NOMORO YA RHAVI: (1)	____								
NOMBORO YA AKHAWUNTI: (1)	____								
MUXAKA WA AKHAWUNTI:	☐ CHEKE ☐ NHLAYISO ☐ KHADI RA XIKWELETI								
	(2)								
NDZI VEKA:									
<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 50%;">XUMA</td> <td style="width: 50%;">NTSENGO</td> </tr> <tr> <td>TISENTE</td> <td style="text-align: right;">(1)</td> </tr> <tr> <td>TIRHANDI</td> <td style="text-align: right;">(1)</td> </tr> <tr> <td>TICHEKE</td> <td style="text-align: right;">(1)</td> </tr> </table>	XUMA	NTSENGO	TISENTE	(1)	TIRHANDI	(1)	TICHEKE	(1)	
XUMA	NTSENGO								
TISENTE	(1)								
TIRHANDI	(1)								
TICHEKE	(1)								
HINKWAYO:	R (2)								
MUVEKI: _____	(1) NOMBORO YA RIQINGHO _____ (1)								
NSAYINO: _____	(1) SIKU _____ (2)								

[20]

NTSENGO WA XIYENGE XA C: [20]

NTSENGO: 80

END